

Silvija Babić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

MAKROVREDNOVANJE: KANADSKA METODA FUNKCIONALNOGA VREDNOVANJA

UDK 354(71):005.921

Stručni rad

Članak iznosi prikaz projekta makrovrednovanja, koji provodi Državni arhiv Kanade počevši od 1990. godine. Uvodno se donosi prikaz najvažnijih metoda vrednovanja, koje su, iako uvjetovane pragmatičnim razlozima, gotovo listom donosile i nove teorijske principe, koji su često uspijevali izazvati burne reakcije široke ahivističke stručne i znanstvene zajednice. Kanadski je projekt zasnovan na metodi funkcionalnoga vrednovanja, koja se u pojedinim zemljama u zametcima javlja već početkom 20. stoljeća, no tek od druge polovice 1980-ih počinje se intenzivno teorijski i praktično razmatrati. Naime, razne inačice ove metode pokazale su se najuspješnijima u rješavanju krucijalnih pitanja današnjega načina i opsega sveukupnoga, a napose državno-upravnoga poslovanja. Prikazujući teoretsku podlogu kanadskoga projekta te iznoseći praktične postupke koji su slijedili, članak donosi i moguće daljnje smjerove i posljedice primjene funkcionalne metode vrednovanja.

Ključne riječi: *vrednovanje, funkcionalno vrednovanje, Državni arhiv Kanade, politika preuzimanja gradiva, Svevladin plan za preuzimanje federalnih dokumenata, metodologija vrednovanja, funkcionalna klasifikacija*

Važnije metode vrednovanja kroz povijest

Pojam vrednovanja u arhivističkoj se literaturi često karakterizira kao jedan od najvažnijih postupaka, jer upravo o njemu ovise i svi ostali arhivistički postupci, odnosno sve ono što dovodi do konačnoga rezultata rada u arhivu. Posljedično tomu, o postupku vrednovanja ovisi i konačni rezultat, krajnji cilj rada arhivista. O definiciji toga cilja u posljednje se vrijeme također živo raspravlja, no kako nije riječ o temi ovoga rada, uzmimo ovom prilikom trenutno dominantan stav da je riječ o očuvanju memorijske baštine. Stoga ne čudi da su gotovo sve bitne promjene pristupa u arhivistici započinjale upravo promjenama u načinu vrednovanja gradiva, što je za sobom povlačilo i promjenu drugih postupaka pri rukovanju s gradivom.

Najnoviji nacrt bibliografije članaka o vrednovanju, koji je izdao Komitet za vrednovanje Međunarodnoga arhivskog vijeća¹ i koji je obuhvatilo pet najvažnijih arhivističkih časopisa: *The American Archivist*, *Archivalische Zeitschrift*, *Der Archivar*, *Archivaria* i *Janus*, vrlo zorno pokazuje nekoliko važnih značajki pojavljivanja i tretiranja ove problematike. Prije svega, brojnost članaka o vrednovanju u pojedinim razdobljima daje jasno pratiti koji su to bili »krizni« trenutci u razvoju arhivistike. Izrazitim pak umnažanjem članaka ove teme u posljednjih dvadesetak godina bibliografija ukazuje koliko je vrednovanje gradiva danas ključni moment arhivističke kako teorije, tako i prakse.

Najstariji zabilježeni članak u tom nacrtu jest onaj H. Meissnera iz 1939.², no određene postavke vrednovanja, iako možda ne i teoretski zaokružene, nalazimo u literaturi i prije. Valja odmah reći kako se različit pristup vrednovanju može gotovo odvojeno pratiti u različitim arhivističkim tradicijama, pri čemu generalno i pojednostavljeno možemo govoriti o trima pristupima:

- a) pasivna uloga arhivista
- b) aktivna uloga arhivista
- c) suradnja uprave (stvaratelja) i arhiva.³

Prvi je pristup prevladavajući u anglosaksonskoj tradiciji, s engleskim arhivistom Hilary Jenkinsonom kao najizrazitijim zagovornikom stava o zadaći arhivista kao »čuvara onoga što je prošlost igrom slučaja ostavila u njegovo skrbništvo.«⁴ Drugim riječima, odluka o odabiranju (čuvanju), odnosno izlučivanju spisa, u potpunosti je prepuštena upravnim tijelima. Takav je stav donekle pokušao promijeniti tkz. Griggov odbor 1952. uvevši dva kriterija vrednovanja: upravni i povijesni. Međutim, predviđena primjena bila je takva da se upravni kriterij podveo pod povijesni, a kad se postupnim izlučivanjem došlo do otprilike 1–5% količine početnoga gradiva, opet se pristupalo tradicionalnoj metodi »komad po komad.«

Aktivnu pak ulogu arhivista od najranijih vremena zagovara germanska (točnije, pruska) arhivistička tradicija, čije postavke i dosljedan stav možemo pratiti već od 1858. godine, kad je carskim dekretom donijeta odluka da svako upravno tijelo o postupku izlučivanja mora obavijestiti arhivske vlasti. Njemački arhivisti i poslije sustavno ukazuju na potrebu da se upravnim tijelima uskrati pravo da budu jedini arbitri u odlučivanju prilikom izlučivanja. Za temu ovoga rada napose je zanimljivo stajalište K. O. Müllera, koji u svezi s vrednovanjem naglašava razliku vrijednosti gradiva središnjih državnih od gradiva lokalnih djelovanja,⁵ što možemo smatrati određenim rudimentom funkcionalnoga promišljanja.

¹ <http://www.ica.org/biblio/BibliogCAPdraft.pdf>; S obzirom na samo pet izabranih časopisa, bibliografija jest ograničena, no ipak je riječ o najvažnijoj arhivističkoj periodici.

² Meissner, H. O., *Shutz und Pflege des staatlichen Archivguts mit besonderer des Kassationsproblems*. *Archivalische Zeitschrift*, München, 45 (1939), 34–51.

³ Kolanović, J., *Vrednovanje arhivskog gradiva u teoriji i praksi*. *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 38 (1995), 7–22.

⁴ Jenkinson, H., *A Manual of Archive Administration Including the Problem of War Archives and Archive Making*. The Clarendon Press, Oxford, 1922.

⁵ Prema Kolsrud, O., *Razvitak temeljnih načela vrednovanja – neka usporedna iskustva*, *American Archivist* 55 (1992); Müller, K. O., *Fragen der Aktenausscheidung*. *Archivalische Zeitschrift* 38 (1929), 87–107

Tema vrednovanja ponovno se intenzivira s američkim arhivistom T. R. Schellenbergom i odjecima oko njegova pristupa. U svom djelu *Moderni arhivi*⁶ Schellenberg iznosi tezu o dvostupanjskoj vrijednosti zapisa: primarnoj – koju ima za stvaratelja čijim radom nastaje, i sekundarnoj – koja zaokuplja pažnju arhivista. I sekundarna se vrijednost također može iščitati dvojako, kao evidencijska i obavijesna. Prema Schellenbergu, iz evidencijske vrijednosti doznajemo o povijesti i ustroju stvaratelja, dok iz obavijesne crpimo informacije o mjestima, osobama, događajima, pojavama i dr. Početnu postavku o primarnoj i sekundarnoj vrijednosti zapisa možemo povezati s engleskom tradicijom,⁷ no ono što Schellenberga udaljava od iste jest njegov stav da nije nužno riječ o različitim dokumentima, čak dapače. Ukoliko je, dakle, riječ o jednim te istim dokumentima, razrješenje je moguće jedino kroz stajalište o »dva životna vijeka zapisa«: prvi je vijek aktivna faza zapisa za vrijeme njegove operativne uporabe, dok drugi vijek započinje kad zapis za svoga stvaratelja postane pasivan i nepotreban. Zanimljivo je da je među najgorljivijim protivnicima ove teorije bio upravo već spomenuti Englez Hilary Jenkinson.⁸ Nasuprot tomu, Schellenbergova promišljanja o sekundarnoj vrijednosti zapisa približavaju ga njemačkoj tradiciji. On, naime, kao osnovnu metodu vrednovanja dokumenata prema mogućim sekundarnim vrijednostima zagovara određivanje mjesta ureda (stvaratelja) u upravnoj hijerarhiji, budući da o tom mjestu »uvelike ovisi i vrijednost spisa«, što se u velikoj mjeri poklapa sa stanovištima njemačkih arhivista.

Za spomenuti je i pojavu potpuno ideološkoga pristupa vrednovanju u dijelu arhivističke zajednice tijekom dvadesetoga stoljeća, napose u cijelom istočnome bloku europskih zemalja, gdje se definicija vrijednosti dokumenata svodila na njihovu svjedočku funkciju o »ostvarivanju mnogobrojnih zadataka socijalističkoga društva u ispunjavanju povijesne misije radničke klase.«⁹ S druge pak strane njemačko nasljedstvo u metodi ipak drži da djelatnost i položaj upravnoga tijela određuje »korisnost njegovih dokumenata, a u vezi s time i njihovu vrijednost.«¹⁰

Porast zanimanja o temi vrednovanja nadalje možemo pratiti početkom 1980-ih, da bi potkraj tih godina na određen način došlo do prave kvantitativne eksplozije, koja traje sve do danas. Paul Sabourin¹¹ s Instituta za upravljanje spisima¹² u Otawi (Kanada) naglašava kako je suvremena kriza upravljanja i čuvanja zapisa gotovo jednaka onoj s početka prošloga stoljeća. Glede samoga metodološkoga pristupa, već kroz naslove članaka iz spomenute bibliografije, odnosno kroz njihove sažetke, jasno se može iščitati pomak stanovišta s kojega se vrednovanju pristupa: od samoga zapisa kao temeljnoga polazišta, prema funkciji o kojoj neki zapis svjedoči. Naime, suvremena kretanja u spisovodstvu (budući da moderno uređena društva više ne mogu zadovoljavajuće dokumentacijski funkcionirati samo unutar, zapravo skućenoga, područja uredskoga poslovanja) više ni fizički ni intelektualno ne dopuštaju postupak vrednovanja koji bi se temeljio na zapisu kao takvom. Takav pristup priječe dva važna

⁶ Schellenberg, T. R. *Modern archives*. The University of Chicago Press, Chicago, 1956.

⁷ Vidi prethodno: stajališta Griggova odbora.

⁸ Jenkinson, H., *Modern Archives. Some Reflections on T. R. Schellenberg*. Journal of the Society of Archivists 1, (April 1957); u članku Jenkinson brani stajalište da suština dokumenta ne može biti ništa drugo do ono zbog čega je dokument nastao, iako priznaje da i neki drugi, izvanjski faktori mogu utjecati na način postupanja s gradivom.

⁹ *Lexicon Archivwesen der DDR*, Staatsverlag, Berlin 1979., 291.

¹⁰ Ibid, 94.

¹¹ Sabourin, P., *Function-based (records) classification system*.

www.rmicanada.com/functional_classification.htm

¹² Records Management Institute

čimbenika: količina zapisa koja nastaje u recentnom upravnom i svakom drugom javnom, ali i komercijalnom poslovanju te informacijske tehnologije koje su »prisilile« arhiviste da pomaknu rakurs svoga stajališta u samo kreiranje cjelokupnoga sustava spisovodstva.

Funkcionalno vrednovanje

Dva naprijed spomenuta momenta, hiperprodukcija zapisa i nove tehnologije, ujedno su bila poticaj novim promišljanjima o cjelokupnoj svrsi arhiva i arhivistike: Što je zadaća arhiva, odnosno, koja je svrha prikupljanja gradiva? – pitanja su koja su na kraju dovela do danas najšire prihvaćenoga stajališta o svrsi arhiva kao čuvara memorijske baštine, točnije, svrha se arhiva ostvaruje očuvanjem primjerenih svjedočanstava o svim postojećim društvenim funkcijama nekoga razdoblja.

Sve je to dovelo do funkcionalnoga modela vrednovanja, koji krajnje pojednostavljeno možemo definirati kao procjenu vrijednosti gradiva s obzirom na njegove mogućnosti da svjedoči o pojedinoj upravnoj ili poslovnoj aktivnosti, odnosno da svjedoči o bilo kojoj široj društvenoj funkciji. Upravo iz te definicije proizlazi i razlog zašto funkcionalno vrednovanje uspijeva smanjiti i količinu gradiva potrebnoga za trajno čuvanje i vrijeme potrebno za provedbu procesa vrednovanja. Iz tih je razloga i usvojeno već u nekoliko zemalja: Australiji, Nizozemskoj, Kanadi, Švicarskoj i dr. Iako svaka od navedenih zemalja pokazuje neke specifičnosti u prihvaćanju ovoga gledišta, svakako ne možemo zanemariti činjenicu da je redom riječ o sredinama s »jakim« arhivističkim tradicijama.

Australija je, primjerice, implementaciju ove metode provela najekstremnije, primjenivši u potpunosti kriterij funkcije kao osnovu za vrednovanje. Polazište ovakva pristupa jest shvaćanje funkcije gradiva njegovim kontekstom, za razliku od tradicionalnoga shvaćanja konteksta u smislu administrativnoga »mjesta« nastanka.¹³

Nizozemski projekt PIVOT započeo je još 1991. godine i primjenjuje se, iako uz stalne dopune. Riječ je o pristupu dosta bliskomu australskoj funkcionalnoj organizaciji spisa, koji se temelji isključivo na promatranju cjelokupne državne uprave (uz dodatak državne banke kao jedne specifičnosti) kao zaokruženoga funkcionalnog sklopa. Ono što dodatno karakterizira nizozemsko stanovište jest gotovo potpuno zanemarivanje dotada važnih punktova tradicionalnoga arhivističkoga promišljanja o gradivu, kao što su primjerice: sadržaj i fizionomija gradiva, anticipiranje budućih stručnih i znanstvenih istraživanja i dr. I ovaj je stav u mnogočemu određen zadanim uvjetima, budući da je novi nizozemski arhivski zakon skratio vrijeme predaje gradiva u arhiv sa 50 na 20 godina od nastanka, stvorivši odjednom situaciju »viška« 600 000 dužnih metara javnoga gradiva, kojemu je trebalo odrediti status.

Kanadski su pak arhivisti 1990. započeli sa svojim projektom i metodom koju su nazvali makrovrednovanjem i koja je pod tim nazivom poznata i u arhivističkoj literaturi. I ova metoda polazi od funkcionalne analize institucija, no tako postavljene hipoteze potvrđuje i na gradivu (ili ih ruši i ponovno kreće s analizom).

¹³ Australija je zapravo prihvatila i implementirala model koji je izvorno sačinjen na University of Indiana u Pittsburgu, a riječ je o projektu tzv. funkcionalnoga modela za dokumentnost elektroničkih zapisa. U Australiji je projekt razrađen i mimo elektroničkih zapisa, te je primijenjen općenito na sve zapise, u potpunosti se oslanjajući na funkcije unutar kojih su nastali.

Međutim, iako je riječ o metodologijama različitih tehnika, nedvojbeno ih povezuju tri momenta:

a) vrednovanje se više ne temelji na analizi dokumenta (komada, predmeta ili serije), čime se odustaje i od pojma primarne i sekundarne, odnosno evidencijske i obavijesne vrijednosti dokumenta

b) kontekst ili provenijencija vežu se više uz funkcije sustava, poslovne procese i akcije, nego uz administrativne strukture

c) arhivska vrijednost gradiva logičnije se pronalazi unutar konteksta funkcije.

Time se dovode u pitanje tri, dosad možda najvažnija, stupa tradicionalne arhivistike:

a) naglasak pažnje je na dokumentu/sadržaju

b) koncept provenijencije bio je vezan jedino uz administrativne strukture, tj. uz koncept administrativnoga konteksta

c) procjena vrijednosti gradiva temeljila se velikim dijelom na predviđanjima njegove buduće uloge za znanstvena istraživanja bilo kojega tipa (tj. prevladavajuće se temeljila na tzv. sekundarnoj vrijednosti dokumenta).

Kanadska metoda funkcionalnoga vrednovanja – makrovrednovanje

Detaljnju razradu teorijskih pojmova makrovrednovanja iznio je Terry Cook u svom izlaganju *Makrovrednovanje: nove teorije i strategije preuzimanja gradiva u Državnom arhivu Kanade*,¹⁴ u kojem je ključna rečenica da: »naglasak vrednovanja mora biti na utvrđivanju vrijednosti lokacije ili položaja ili okolnosti ili funkcionalnosti stvaranja gradiva, radije nego na vrijednosti samih dokumenata«. Upravo iz ovoga proizlazi objašnjenje izraza »bezdokumentno« vrednovanje, odnosno, proizlazi i sam izraz »makrovrednovanje«, za razliku od »mikrovrednovanja«, koje označuje postupak procjene vrijednosti pojedinačnoga dokumenta.

U svom konceptu makrovrednovanja, a napose u praktičnoj primjeni istoga, Državni arhiv Kanade usvojio je i razvio onakovu metodologiju kakva mu je, zbog objektivnih okolnosti, u danom trenutku bila najprihvatljivija.

Projekt je započeo 1990. godine izradom dokumenta *Svevladin plan za preuzimanje federalnih dokumenata (SVP)*,¹⁵ koji je već sam po sebi pokazivao da su

¹⁴ Cook, T., *Macroappraisal: The new theory and strategy for records disposition at the National Archives in Canada*. Archivaria, Ottawa, 1995. Iako zvuči nelogično, budući da je projekt započeo 1991., iz kasnijega teksta bit će razvidno zbog čega je tek 1995. iznesen cjelokupni, zaokruženi koncept ove metode.

¹⁵ *Government-Wide Plan for the Disposition of Federal Records*; Dokument je sastavila grupa arhivista na čelu s Terryjem Cookom iz Odjela za gradivo kanadske vlade; grupu je činilo još šest arhivista, redom iz istoga odjela, uz po jednoga predstavnika iz Odjela za fotodokumentaciju te Odjela za kartografsko i arhitektonsko (nacrtano) gradivo kao stručnjaka za dotične medije. Nova je verzija objavljena 1994. zbog velikih i brojnih promjena do kojih je u međuvremenu došlo u organizaciji vladinih tijela i ustanova. Promjene su najupečatljivije kad se uspoređi brojka od prvobitnih 150 stvaratelja, koji su *Svevladinim planom* obuhvaćeni 1990., s brojkom od 112 stvaratelja koji su obuhvaćeni 1994. Razlozi su bili mnogobrojni: neki su stvaratelji ukinuti zbog smanjenja budžeta, neki fuzionirani u druga tijela, neki, iako prije većim dijelom samostalni, sada podređeni i zavisni o drugima itd. Međutim, i sami autori ovoga plana naglašavaju da je novo izdanje primjerenije zvati dopunom prvotnoga dokumenta, negoli njegovom zamjenom.

kanadski arhivisti odlučili poći svojevrsnim srednjim putem u primjeni funkcionalne metode. Naime, taj je dokument nastao i prije no što su usvojene sve teorijske metodološke postavke i modeli, ali jednako tako i prije no što su usvojeni i definirani svi konkretni postupci, odnosno njihovi obrasci. Odlučeno je, dakle, krenuti s implementacijom, a teorija i sve operativne potrebe ostavljene su za definiranje u hodu. Državni je arhiv Kanade bio prisiljen na ovakvo postupanje zato što je odabiranje i izlučivanje gradiva državnih ustanova bilo godinama zanemarivano, te se više nije smjelo gubiti vrijeme na prethodno zaokruživanje metode.¹⁶ Naravno, poslije je stvoren i usvojen čitav niz oruđa, koji su podržavali i omogućavali preuzimanje gradiva,¹⁷ čime se jasno vidi zaokruženost cijeloga projekta.

Funkcionalno je dakle vrednovanje započelo *Svevladinim planom za preuzimanje federalnih dokumenata*, koji je razvrstao federalne institucije u četiri kategorije, vodeći pritom računa o nekoliko kriterija:

- broju i značenju funkcija koje neka ustanova obavlja
- utjecaju tih funkcija na poslovanje vlade, ali i na biračko tijelo
- međusobnim vezama i točkama sjecišta tih funkcija
- fizičkim veličinama i međunarodnoj upravnoj kompleksnosti nekoga ureda
- prirodi sredstava koja neki stvaratelj (federalni ured) dobiva.

Stvaratelji su s *Planom* bili upoznati u studenom 1990., te su neko vrijeme i sami mogli »pregovarati« s Državnim arhivom o svom mjestu u *Planu*.

Kategorije su zapravo definirale vremenske prioritete obavljanja izlučivanja, odnosno predaje gradiva Državnomu arhivu, te su trebale definirati raspored odvijanja cjelokupnoga projekta do preuzimanja gradiva vladinih tijela 1991.–1996.

Razvidno je, no ipak valja posebno naglasiti, da *Plan* u suštini predstavlja zaokruženu i definiranu politiku preuzimanja gradiva.

U prvu je kategoriju vladinih tijela, za razdoblje 1991.–1992, ušlo 23 stvaratelja, u drugu, za razdoblje 1992.–1994, njih 35, u treću, za razdoblje 1994.–1996., 60 stvaratelja, a u četvrtu kategoriju ušlo je 32 stvaratelja marginalne vrijednosti koji nisu ušli u plan za preuzimanje, tj. izlučivanje se kod njih nije obavljalo uz poseban nadzor kanadskoga Državnoga arhiva.

Konkretno započinjući posao, arhivisti su slično tomu tražili i svojevrsno rangiranje prioriteta vrednovanja unutar neke organizacije (stvaratelja), a koje bi bilo

¹⁶ Ovdje moramo navesti i još jedan razlog požurivanja cijeloga projekta. Naime, Državni je arhiv Kanade bio pod svojevrsnim pritiskom svojih klijenata (dakle, stvaratelja) i što su sva vladina tijela dobila zahtjev Ministarstva financija da uredi i popišu svoje gradivo te mu utvrde status, što znači da je trebalo utvrditi i koje su to količine gradiva kojima treba osigurati trajnu pohranu. Logično je da su sva vladina tijela u ovom poslu vidjela Državni arhiv kao temeljnu pomoć, pa je moralo doći do dobro razrađenoga projekta. Riječ je o manje ugodnoj činjenici koja se učestalo potvrđuje, da su upravo izvanjski razlozi, a ne oni stručni i primjereniji arhivskoj inicijativi oni koji često pokreću ovakve akcije na nacionalnoj razini.

¹⁷ Administrativno, postupak se odvija u 28 (!) koraka, no kanadski arhivisti naglašavaju da upravo snažno utemeljena procedura drži na okupu cjelokupan intelektualni projekt preuzimanja. Jedan od važnijih dijelova te procedure, smješten negdje »na sredini« postupka, jest obostrano potpisivanje ugovora (Državni arhiv i ured/stvaratelj), u kojem se taksativno navode prava i obveze jedne i druge strane, uvjeti i rokovi obavljanja vrednovanja, odnosno preuzimanja ako do njega dođe. Dotičnu pravnu obvezu potpisuju predstavnici stvaratelja s vrlo visoke razine odlučivanja (*senior executive*), za razliku od dotadašnje prakse (*middle-level records managers*).

temeljeno na interno dodijeljenim mandatima i prirodi poslovnih aktivnosti, koje neki dio stvaratelja obavlja. Za podršku ove aktivnosti Terry Cook (tada voditelj jednoga od odsjeka u Odjelu za gradivo Kanadske vlade Državnoga arhiva, a poslije direktor novoformljenoga Odjela za preuzimanje) sastavio je 1991. »Metodologiju vrednovanja«, u kojoj je na neki način definirao korake procedure, tj. sastavio svojevrsni arhivistički protokol za vrednovanje. Protokol, naravno, polazi od funkcionalnoga vrednovanja, no definira i određenu formu vrednovanja pojedinačnih dokumenata.

Prije detaljnijega opisa praktične primjene ove metode valja naglasiti još jednu činjenicu. Naime, iako funkcionalno vrednovanje primarno nije stvoreno da izlazi u susret sekundarnoj uporabi dokumenata za povijesna i druga istraživanja, što su od početka naglašavali i njegovi autori, s kontroliranim praćenjem izlučivanja ono može služiti i u tu svrhu.

Osnovna postavka ove metodologije jest da se trajni status gradiva uvelike može zaključiti ukoliko procijenimo koliko sama funkcija zbog koje je gradivo nastalo (tj. obavljanjem koje je nastalo) ima određeni stupanj važnosti. Kako bi se taj stupanj važnosti odredio, prvotni je zadatak arhivista da analizom stvaratelja identificira sljedeće:

- a) koje su stvarateljeve poslovne funkcije, ali i koji im je međusobni poredak
- b) koje »mjesto« unutar ureda stvara gradivo koje najobuhvatnije prikazuje funkcije pod a)
- c) koji je identitet i fizički obim onih dokumenata iz ureda (tj. »mjesta« pod b), koji čine dostatni dokaz funkcija pod a).

Iako je korak a) nesumljivo prioritetan, gore pobrojane točke ukazuju da ipak nije riječ o striktno funkcionalnoj metodi vrednovanja,¹⁸ budući da identifikacija »mjesta« nastanka¹⁹ čini poveći dio arhivistova posla. Riječ je, dakle, o strukturno-funkcionalnom pristupu, čemu je uzrok isključivo pragmatički.

Pri analizi točaka a), b) i c) arhivistima pomažu informacije koje su zaprimili²⁰ od stvaratelja zajedno sa zahtjevom za izlučivanje, a to su: odnoseći zakoni i propisi, ovlaštenja i mreža odgovornosti za pojedine aktivnosti, poslovni planovi (srednjoročni i dugoročni) i sl. Potom se sačinjavaju sheme veza između pojedinih funkcija i aktivnosti stvaratelja te između pojedinih njihovih administrativnih sektora, ili, u nekim slučajevima, između ureda i njegovih podružnica. Nabrojani bi postupci predstavljali obavljanje zadaće navedene pod točkom a). Potom slijedi rangiranje administrativnih mjesta prema arhivskoj vrijednosti, zavisno od vrijednosti funkcija i aktivnosti koje obavljaju. Temeljem te analize donose se odluke o najvjerojatnijim administrativnim mjestima koja stvaraju najznačajnije gradivo. Tako nastaje prvobitna arhivska hipoteza kojoj tek slijedi provjera.

Cijeli je postupak zapravo dvostupanjski. Prethodno opisane aktivnosti služe kako bi se formulirala hipoteza makrovrednovanja za pojedinu državnu instituciju (ured), odnosno funkciju kao prvi stupanj provedbe projekta. Drugi se pak stupanj

¹⁸ Suprotno tomu, australski je pristup u potpunosti napustio brigu o »mjestu« na kojem se odvija određena funkcija ili dio aktivnosti pojedine funkcije.

¹⁹ Misli se na administrativno mjesto, pa je prema tomu očito da nije u potpunosti zanemaren tradicionalni fokus na administrativne strukture.

²⁰ Zajedno sa svojim zahtjevom za izlučivanje, pojedini ured dostavlja i kontekstualne informacije o svom statusu.

sastoji od validacije dotičnih hipoteza kroz ispitivanje dokumenata, što bez stavljanja u okvir prvoga koraka pogrešno može dovesti do zaključka o makrovrednovanju kao prvomu koraku mikrovrednovanja. Budući da je ovdje riječ samo o potvrdi već postavljene hipoteze, tvrdnja ne stoji, već je razlog za provođenje kontrole drugi.

Naime, iako su arhivisti krenuli različitim postupcima i metodama u implementaciju funkcionalnoga vrednovanja, sva su poznata dosadašnja iskustva pokazala da uredsko poslovanje prati funkcionalnost u vrlo malenom broju slučajeva, što, naravno, znatno usporava i ometa predviđeni posao. Većina je takvih projekata pokazala da funkcionalne prednosti tek trebaju biti ugrađene u uredsko poslovanje. Ne treba zaboraviti da je klasifikacijski sustav utemeljen na sadržaju, koji je na snazi u većini zemalja u kojima se provodi ovakav ili sličan vid vrednovanja, star već oko 170 godina, te kao takav potpuno neuporabljiv i gotovo neprimjenljiv u okruženju današnjega poslovanja. Riječ je o umjetno stvorenom razredbenomu sustavu u kojem se potpuno gubi kontekst. Naime, gradivo koje sadržajno smještamo u neku razredbenu ravan izdvaja se iz svoga prirodnoga okruženja, svoga mjesta nastanka, a time se odvaja i od svoga svaratelja. Zapravo, kako naglašava Paul Sabourin, baš se time razara princip provenijencije i princip prvobitnoga reda,²¹ iako ne na razini fonda, već na nižoj razini (unutar neke organizacije, ustanove).

Upravo iz navedenih razloga kanadski arhivisti početnu hipotezu, nastalu temeljem analize poslovnih procesa i daljnjih postupovnih koraka, uvijek moraju i empirijski provjeravati. To se provodi ciljanim pregledom gradiva, no ne radi vrednovanja pojedinačnih dokumenata, a još manje radi identificiranja gradiva za buduću istraživačku aktivnost, već da se provjeri odgovara li priroda gradiva zaključcima funkcionalne analize.²² Prema tomu, odluke vrednovanja na makrorazini još se uvijek potvrđuju analizom dokumenata na mikrorazini, odnosno, funkcionalno vrednovanje implementira se u onoj mjeri u kojoj je to na sadašnjemu stupnju poslovanja moguće. Vjerojatna je perspektiva da će takvi kompromisi u budućnosti biti sve manji, a jednoga dana možda u potpunosti nepotrebni.²³

Mogućnosti primjene

Uz navedene probleme implementacije valja spomenuti napore koji se ulažu na polju kreiranja i organizacije upravljanja dokumentima, odnosno spisovodstva, a koji nastoje oko rješavanja toga problema. Tako se, primjerice, u već spomenutom Institutu za upravljanje spisima u Ottawa razvijaju različiti i brojni teorijski modeli za izradu klasifikacijskih sustava, koji bi bili temeljeni upravo na funkcionalnoj analizi gradiva koje nastaje.

²¹ Sabourin, P., *Functional File Classification*, http://www.rmicanada.com/functional_classification.htm.

²² Probleme implementacije »čiste« funkcionalne metode vrlo je dobro pobrojala Chaterine Bailey u članku *From the Top Down: the Practice of Macroappraisal*. *Archivaria* 43 (1997), 89–128, svesvi ih na tri osnovna: 1. predmetni sustavi ne odgovaraju poslovnim funkcijama; 2. institucije rijetko daju informacije o svojim poslovnim funkcijama, a ono što je eventualno objavljeno ponekad je nepovezano sa stvarnim poslovnim aktivnostima; 3. dokumenti koji nastaju često daju drugačiju, nerealnu sliku o načinu vođenju vladina poslovanja.

²³ Richard Brown 1997. u svom izlaganju na godišnjoj skupštini Društva američkih arhivista (Chicago) sugerira da bi upravo napuštanje toga bio krajnji cilj funkcionalnoga vrednovanja: »Dolazi vrijeme kad Državni arhiv (Kanade, op.a.) više neće pregledavati dokumente«.

Brown, R. *Functional Appraisal at the National Archives of Canada: Seven Years of Actual Practice*.

U osnovi funkcionalne klasifikacije stoji činjenica da zapisi prije svega, iako ne i jedino, dokumentiraju određene aktivnosti. Zapisi zapravo opisuju što neki stvaratelj (organizacija, ustanova) radi, odnosno, opisuju njezine poslovne transakcije u okviru širih društvenih ciljeva koji su joj zadani. Upravo zbog tih širih društvenih funkcija poslovne funkcije neke ustanove ili tijela u krajnjem smislu ne ovise o njenoj organizacijskoj strukturi. Izradi takvih klasifikacijskih planova u principu se pristupa grubom diobom svih poslova neke ustanove na dvije osnovne razine: administrativnu i institucijsku. Ta dioba jednaka je za sve stvaratelje, bez obzira na hijerarhijski položaj unutar upravnoga ili općedruštvenoga sustava. Naime, svaki stvaratelj nužno mora u svom poslovanju obavljati određene radnje koje stvaraju okvir za obavljanje one prave, jedinstvene funkcije stvaratelja, zbog koje je i osnovan, odnosno za kojega je zadužen svojim zakonskim mandatom.²⁴

Upravo ovdje možemo povući paralele između postupka makrovrednovanja i funkcionalne klasifikacije, koja joj može biti odgovarajući instrument za predviđeno napuštanje analize dokumenata. Naime, metodologija koja se rabi za izradu ovakvih sustava²⁵ uključuje korake koje lako možemo povezati s tri koraka definirana u Cookovoj »Metodologiji vrednovanja«. Usporedbe radi, prilikom izrade funkcionalnih klasifikacijskih sustava koraci su obično sljedeći:

- a) identificiranja i analize ciljeva i strategija organizacije (stvaratelja)
- b) identificiranja i analize funkcija stvaratelja koje vode prema gore spomenutim ciljevima
- c) identificiranja i analize aktivnosti od kojih se te funkcije sastoje
- d) identificiranja i analize radnih procesa u okviru tih aktivnosti
- e) postojeći spisi

Ovi koraci izrijeком su definirani i u standardu Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO) 15489 / Informacije i dokumentacija – Upravljanje spisima, u njegovu drugom dijelu – *Smjernice (Tehničko izvješće)*. Vrijedno je napomenuti da ovakvi modeli ne samo da omogućuju oblikovanje konzistentnoga sustava upravljanja spisima, njihovu zaštitu, vrednovanje i uporabu, već su i osnovna podrška sustavu odgovornosti, više nego poželjnomu u javnoj upravi, ali i cjelokupnomu društvenom okruženju.

Naravno, sam stvaratelj određuje do koje će razine biti razrađen klasifikacijski sustav, ali svi se klasifikacijski sustavi izvode iz analize poslovnih procesa, kako bi se osiguralo da spisi (kao i njihovi opisi preko metapodataka) točno prikazuju poslovne procese u kojima su nastali. Odnosno, tako prikazani poslovni procesi lako se stavljaju u okvir iskazane ili pak preuzete svrhe stvaratelja unutar društva, a to je upravo ono na čemu se temelji i makrovrednovanje.

Zaključak

²⁴ Za institucijske se funkcije u literaturi koriste i drugi izrazi, primjerice, Sabourin ih naziva *operativnim funkcijama*, a L. Duranti *funkcionalnim područjem* stvaratelja. (Duranti, L. *Arhivski zapisi. Teorija i praksa*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2000).

²⁵ Vidi primjerice: AS 4390, DIRKS, ISO 15 489, ...

Valja nam, dakle, zaključiti da funkcionalna metoda vrednovanja, originalno u Državnom arhivu Kanade prozvana metodom makrovrednovanja, još sadržava neke momente koji je povezuju s tradicionalnom ahivistikom.

Riječ je o:

a) povezivanju poslovnih funkcija s administrativnim ustrojem, te

b) provođenju empirijske metode vrednovanja dokumenta (mikrovrednovanje) prije konačnih odluka, tj., kako R. Brown navodi: »prije izdavanja arhivske dozvole s prijenosom prava na klijenta«²⁶

Međutim, unatoč svim poteškoćama i povremenim teoretskim nedosljednostima, krajnji je cilj *Svevladinoga plana za preuzimanje gradiva*, a on je bio racionaliziranje donošenja odluka o preuzimanju gradiva na institucionalnoj razini, ostvaren.

Provedba toga nauma ponajviše je uspjela zbog usvajanja sljedećih stajališta:

a) promatranja vlade kao jedinstvenoga organizacijskog kompleksa dodijeljenih poslovnih funkcija, povezanih sa sastavnim administrativnim mjestima koja imaju ili primarni interes ili odgovornost za njihovu implementaciju

b) čuvanjem dokumenata koji daju dovoljan arhivski dokaz tih funkcija, pri čemu su se pregovorima s najvažnijim uredima ili odjelima vlasti morala urediti pitanja kao što su, primjerice, operativne ovlasti, odgovornost za zabilježenu memoriju, kvaliteta zabilježene memorije ...

I naposljetku, valja naglasiti da je velikom uspjehu ove metode, osim njezina konceptualnoga utemeljenja, pridonijela i iznimna suradnja sa stvarateljima. Naime, intenzivna komunikacija koja je uspostavljena već prilikom izrade *Svevladinoga plana*, rezultirala je time da je *Plan* prilikom objave zapravo inauguriran i na sveopćoj državnoj razini, što je nemalo pridonijelo rezultatima cijeloga projekta.

Zbog iznimne važnosti ovoga relativno novoga pristupa, treba još jednom naglasiti da metoda makrovrednovanja temeljena na funkcionalnoj analizi omogućuje maksimalnu moguću racionalizaciju postupka vrednovanja, odnosno u konačnici osigurava potpuno utemeljen postupak odabiranja onoga gradiva koje koncentrirano svjedoči o glavnim društvenim funkcijama, tj. akcijama i transakcijama, koje su dijelovi tih funkcija. Jednostavnije rečeno, precizno definira postupak odabiranja gradiva za trajnu pohranu radi čuvanja, koliko je to moguće, objektivnoga svjedočanstva o vremenu u kojem je nastalo. Time se potvrđuje i pomak općega pogleda na svrhu arhivistike kao znanosti, odnosno, na predmet njezine znanosti: od mikrovrednovanja (vrednovanja pojedinačnoga dokumenta) do makrovrednovanja (vrednovanja funkcija). Odnosno, riječ je o pomaku od informacije do znanja.

Summary

MACRO-APPRAISAL: A CANADIAN METHOD OF FUNCTIONAL APPRAISAL

²⁶ Misli se na pravo odluke o izlučivanju.

The paper gives a presentation and an analysis of the macro-appraisal project, a process used by National Archives of Canada starting from 1990. The project is based on the method of functional appraisal that has emerged in several countries ever since the beginning of the 20th century, but has been given intensive theoretical and practical consideration only since the second half of the eighties.

A detailed elaboration of the theoretical terms of macro-appraisal has been given by Terry Cook, archivist of the National Archives of Canada, in his paper "Macro-Appraisal: New Theories and Strategies of Acquisition in the National Archives of Canada". The basic methodological process promoted there is to determine the value of the "location" of archives' creation, as well as to determine the circumstances and the function of their creation. The practical use of this proposition was a compilation of procedures that at the given moment best suited the prevalent conditions and needs of the National Archives of Canada.

The project started by creation of the *Government Records Disposition Program*, whereby all federal institutions were grouped into four categories defined by temporal priorities of disposal or transfer to the National Archives. In fact, they defined the whole project's schedule, up to the transfer of government bodies' archives in the period 1991-1996.

In 1991 Terry Cook also compiled "Appraisal Methodology" that defined a sort of an archival protocol for appraisal consisting of three levels of analysis of the creator and his archives.

It should be noted that, in spite of all the problems and occasional theoretical inconsistencies, the ultimate goal of the *Government Records Disposition Program* – rationalization of making decisions on transfer of archives on the institutional level – was completely realized and appropriately documented.

Keywords: *appraisal, functional appraisal, National Archives of Canada, acquisition policy, Government Records Disposition Program, appraisal methodology, functional classification*

Translated by Tomislav Čepulić